

Usporedba retoričkih karakteristika rimokatoličkih i protestantskih propovijedi¹

GABRIJELA KIŠIČEK* – NATALIJA ŽANPERA**

• <https://doi.org/10.31823/d.29.3.4> •

UDK: 808:2-287-274 • Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 25. studenoga 2020. • Prihvaćeno: 24. rujna 2021.

Sažetak: Retoričke vještine važne su za propovjednika jer se riječ Božja prenosi govorom. Od samih početaka kršćanske tradicije i svetoga Augustina ističe se kako elokvencija može pomoći propovjedniku da lakše dođe do svojih vjernika. U ovome radu analizira se i uspoređuje nekoliko izabranih propovijedi dviju najvećih kršćanskih vjeroispovijesti: katoličke i protestantske, kako bi se utvrdilo postoje li značajne retoričke razlike među propovjednicima. Primijenila se deskriptivna retorička analiza koja je uključila strukturu propovijedi, stil (izbor riječi i figura) te govorničku izvedbu (uporabu neverbalnih i prozodijskih znakova tijekom propovijedi). Analiza je pokazala da među propovjednicima postoje određene razlike, ali su one u manjoj mjeri uvjetovane pripadnošću vjeroispovijesti, a više ovise o govorničkim vještinama svakoga pojedinoga propovjednika.

Ključne riječi: figurativnost, govorna izvedba, neverbalna komunikacija, propovijed, retorika, retorička struktura.

Uvod

»A kako da povjeruju u onoga koga nisu čuli? Kako pak da čuju bez propovjednika?« (Rim 10, 14) jedan je od broj-

* Doc. dr. sc. Gabrijela Kišiček, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska, gkisicek@ffzg.hr

** Natalija Žanpera, mag. educ. art. orator. et mag. ling., Dublin, Irska, nzanpera@gmail.com

¹ Rad je napisan na temelju diplomskoga rada pod nazivom *Usporedba retoričkih karakteristika rimokatoličkih i protestantskih propovijedi* koji je izradila Natalija Žanpera, studentica Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, pod mentorstvom doc. dr. sc. Gabrijele Kišiček i obranila ga 3. rujna 2020. godine.

nih citata koji u kršćanskoj religiji govori o važnosti uloge propovjednika u naviještanju evanđelja.

Uzimajući u obzir širi opis retorike, prema kojem »gdje god se govori javno, govori se retorski«², propovijed, kao specifična govornička vrsta, također pripada retorici, što propovjednike čini javnim govornicima. Međutim, neovisno o govorničkoj vrsti, jedan je od zadataka javnih govornika korištenje retoričkim sredstvima za postizanje cilja, odnosno dopiranje do publike, na jedan ili drugi način – bilo da ih želimo uvjeriti ili motivirati. Stoga pri postizanju toga zadatka, s obzirom na to da utječe na publiku kojoj se obraća, »javni govornik nosi povećanu odgovornost za izgovorene riječi«³. S druge strane propovijed, kao i govor, potrebno je pripremiti, strukturirati, stvoriti zanimanje publike i, na kraju, dobro je izvesti. Iz toga razloga, ako propovjednik želi ostvariti ciljeve propovijedi, njegovo govorničko umijeće vrlo je važno.

S obzirom na činjenicu da je »kršćanstvo najrasprostranjenija religija na svijetu«⁴, a »katoličanstvo i protestantizam dvije najrasprostranjenije vjeroispovijesti«⁵, u ovom radu analizirat će se i usporediti retoričke karakteristike propovijedi dviju kršćanskih vjeroispovijesti, rimokatoličke i protestantske.

1. Kršćanska retorika i propovijed

Povezivanje retorike i homilije oduvijek je problemsko pitanje, s obzirom na to da se još sv. Augustin mučio kako povezati homiletiku kao teološku teoriju i retoriku kao »pogansku« znanost.⁶ Augustin je jedna od najvažnijih osoba koja je povezala retoriku i kršćanstvo, a njegovo djelo *De Doctrina Christiana* smatra se prvim homiletičkim udžbenikom,⁷ kao i prvim udžbenikom kršćanske retorike općenito. Isticanjem važnosti retorike za kršćansku propovijed Augustin je imao velik utjecaj

² I. ŠKARIĆ, *Temeljci suvremenoga govorništva*, Zagreb, 2008., 9.

³ G. KIŠIČEK, Svećenici – propovjednici. Retorička analiza propovijedi, u: J. BLAŽEVIĆ (ur.) *Habere spiritum Domini: zbornik radova trajnog odgoja i izobrazbe u Hrvatskoj provinciji sv. Jeronima franjevac konventualaca od 2010. do 2013.*, Zagreb, 2014., 99–103., ovdje 99.

⁴ T. M. JOHNSON, B. J. GRIMM, *World's Religions in Figures. An Introduction to International Religious Demography*, New Jersey, 2013, 10.

⁵ Usp. *Global Christianity – A Report on The Size and Distribution of the World's Christian Population*, 2011.

⁶ I. DŽINIĆ, Retorika i homiletika. Neke teološke rasprave o odnosu dviju disciplina, u: *Bogoslovska smotra* 83(2013.)1, 91–110., ovdje 91.

⁷ E. ŠEBA, *Sermon listening among the Croatian Baptists: A New Approach Based on Congregational Studies and Rhetoric*, Doktorski rad, Chester, 2019.

i na kasnije teorije propovijedanja.⁸ Smatrao je da sadržaj kršćanske retorike treba biti temeljen na Svetom pismu, odnosno Bibliji, a što se samih pravila retorike tiče, smatrao je da nisu toliko važna za kršćanske govornike.

Bez obzira na činjenicu da je relativno mali broj djela posvećen povezivanju retorike i kršćanstva, pogotovo u smislu govorničkoga obrazovanja propovjednika, teolog i pisac Raban Mauro dobro je obrazložio važnost upravo toga: »retorika koju shvaćam kao umjetnost lijepoga govorenja u građanskim pitanjima (...) nije strana crkvenoj disciplini jer ta vještina korisna je propovjednicima za tečno i pravilno učenje (...) kao i za izvedbu propovijedi. Dobro čini onaj koji je u potpunosti svlada, a tako i treba propovijedati Božju riječ.«⁹

Prema Carrillo¹⁰, srednjovjekovnu retoriku karakterizira odnos prema teologiji u kojem je retorika legitimna »kada joj je cilj kršćanska istina, a nelegitimna kada zbog greške ili gluposti ignorira taj cilj«.

Timmermans¹¹ navodi Augustinovo shvaćanje kršćanske retorike prema kojem je ona iskrena i nadahnuta vjerom, a slično retoriku u propovijedi i naglašavanju opravdavaju i ostali autori u brojnim kršćanskim tekstovima 6. – 8. stoljeća. Prema tim tekstovima objašnjava da su riječi očitovanja božanske moći te da se ta očitovanja moraju tumačiti i svjesno rabiti. Međutim ta vjerska struja bila je usredotočena više na izvedbu nego sadržaj te je takva prevladavala većinom srednjega vijeka.

Prema Šundov¹², propovijed je »poseban didaktičko-moralistički oblik naviještanja Evanđelja koje je Isus povjerio apostolima da bi ta dužnost prešla na biskupe, a onda i na svećenike, redovnike i đakone koji na taj način održavaju Kristovu riječ živom i pokušavaju djelovati na ponašanje slušatelja«. Ista autorica navodi da bi pojam *propovijed* trebalo razlikovati od pojmova *kerygma*, *kateheza* i *homilija* te, iznoseći definicije *Suvremene katoličke enciklopedije*, *Teološkoga rječnika* i *Općega religijskoga leksikona*, dolazi do zaključka da je propovijed moguće objasniti s obzirom na slušateljstvo i cilj. Prema tomu, zaključuje autorica, propovijed prolazi kroz tri faze, od kojih se prva odnosi na pojam *kerygma*, odnosno »misijsko propovijedanje koje

⁸ I. RAGUŽ, Sustavno-teološko promišljanje o propovijedi, u: *Diacovensia* 18(2010.)3, 501–516., ovdje 507.

⁹ H. CAPLAN, Classical Rhetoric and the Mediaeval Theory of Preaching, u: *Classical Philology* 28(1933.)2, 73–96., ovdje 82.

¹⁰ M. H. CARIRILHO, Korijeni retorike: grčka i rimska antika, u: M. MEYER (ur.), *Povijest retorike od Grka do naših dana*, Zagreb, 2008., 17–64., ovdje 62.

¹¹ B. TIMMERMANS, Renesansa i modernitet retorike, u: M. MEYER (ur.), *Povijest retorike od Grka do naših dana*, 67–187., ovdje 70.

¹² L. A. ŠUNDOV, Stilske osobitosti propovijedi dominikanca Frane Baldića, u: *Crkva u svijetu* 51(2016.)4, 559–557., ovdje 565.

ide za prvim globalnim prihvaćanjem vjere od strane pogana«, druga se odnosi na pojam *kateheza* te »ide za upoznavanjem vjere sa svim potrebnim doktrinarnim i moralnim izvodima što je namijenjeno katekumenima«, a treća definicija odnosi se na pojam homilija i cilj joj je »da habitus vjere prijeđe u čin kod već formiranih kršćana«¹³.

Craddock¹⁴ navodi pojmove *propovijedanje teologije* i *propovijedanje*, ističući da je propovijedanje teologije »u obliku homilije ponuditi djeliće ispovijesti vjere, sa ili bez oslanjanja na biblijske tekstove«. S druge strane samo propovijedanje jest »onaj čin koji Božju objavu čini prisutnom ovdje i sada, i za one vjernike koji nas slušaju«. Dodatno, autor posebno ističe da u kontekstu potonje definicije pojam *objava* ne označava samo sadržaj već i način na koji je on naviješten. Stoga Craddock piše i o karakteristikama dobre propovijedi i dobroga propovjednika.

Iako su se neke stvari danas djelomično promijenile – primjerice, prema Kišiček¹⁵, danas propovjednici sudjeluju na radionicama i seminarima radi poboljšanja svojih govorničkih sposobnosti – Crkva se i dalje susreće s izazovima. Stariji ljudi uglavnom su revniji u pohađanju mise, što se može pripisati i tradiciji, koja je pripadnicima Rimokatoličke Crkve vrlo važna. Stoga, za privlačenje više mladih vjernika sama propovjednička praksa, kako nalažu i brojni drugi autori, trebala bi se promijeniti. Kišiček¹⁶ ističe da je izazov Crkve u 21. stoljeću privući i zadržati mlade vjernike, a Šeba¹⁷ je potrebi za promjenom propovjedničke prakse posvetio cijelu knjigu.

Prema Kišiček¹⁸, propovijed pripada transformacijskoj strategiji s elementima motivacijskoga govora. Propovijed učvršćuje vjeru, oblikuje vrijednosti, upozorava na nemoral te upravo prema tim karakteristikama pripada transformacijskoj strategiji čiji je cilj utjecaj na stavove, vrijednosti i vjerovanja publike. S druge strane upravo takvo shvaćanje propovijedi predstavlja i problem. Naime Rose¹⁹ ističe da je očekivanje od propovijedi da svake nedjelje bude poseban događaj koji transformira ljude uzrok razočarenja mnogih članova kršćanske zajednice.

¹³ *Isto*, 566.

¹⁴ F. B. CRADDOCK, *Propovijedanje: umijeće naviještanja riječi danas*, Zagreb, 2009., 55.

¹⁵ G. KIŠIČEK, Svećenici – propovjednici. Retorička analiza propovijedi, 99.

¹⁶ G. KIŠIČEK, Profiliranje publike u propovijedi (analiza govora svećenika mladima), u: *Diacovensia* 20(2012.)2, 187–200., ovdje 187.

¹⁷ E. ŠEBA, *Tko to tamo sluša? Dijaloško propovijedanje kao izazov suvremenoj propovjedničkoj praksi*, Zagreb, 2020.

¹⁸ G. KIŠIČEK, Retorička analiza svećeničkih propovijedi, u: *Diacovensia* 18(2010.)3, 537–550., ovdje 538.

¹⁹ E. ŠEBA, *Tko to tamo sluša?*, 58.

Dodatno, propovijed vrlo često i potiče publiku da promijeni stil života ili način razmišljanja te zbog svoje poticajne prirode sadrži i elemente motivacijskoga govora. Međutim, uzimajući u obzir da se propovijed uglavnom temelji na čitanju evanđelja, propovijed kao govornička vrsta sadrži i elemente interpretativne strategije, ali može biti i instruktivna i uvjeravajuća. Slično navodi i Džinić²⁰, pozivajući se na von den Steinena, prema kojem se propovjednik, s obzirom na to da govori u ime Božje, ima pravo koristiti svakim retoričkim sredstvom oblikovanja, pa stoga i ustrajati u nagovaranju, sugeriranju, insinuiranju i propagiranju, pogotovo ako je biblijska istina dovedena u pitanje.

U analizi istraživanja o kvaliteti propovijedi Džinić²¹ navodi da slušateljstvo, prema rezultatima istraživanja, ima vrlo visoka očekivanja od propovijedi, očekujući da ona bude vjerodostojna, zatim učinkovita, u smislu da ih dotakne te da propovjednikov govor bude prirodan. Važnost propovijedi potvrdio je i Šeba²² u svom istraživanju kojim je utvrdio da je članovima kršćanske zajednice propovijed neophodan dio službe i kršćanskoga života, ali da ne ispunjava uvijek njihova očekivanja. To istraživanje pokazalo je slične rezultate prethodno navedenom, prema kojem je vjernicima važno da propovjednik bude vjerodostojan, iskren te da ih propovijed dotakne.

Također istraživanje Mulligana i sur.²³ pokazalo je da postoji veza između propovjednikova poštovanja prema slušateljima i njihove uključenosti u propovijed. Točnije, bez obzira na različitost ideja, slušači će pozornije slušati ako osjećaju da ih propovjednik poštuje, dok s druge strane uzrok neuključenosti u propovijed nisu razlike u stavovima, već uočeni nedostatak poštovanja. Stoga po pitanju uloge publike u propovijedi Šeba²⁴ zaključuje da je nemoguće razumjeti publiku ako u dijalogu, ali već i u samoj pripremi propovijedi, nema mjesta za njihovu povratnu informaciju.

Dakle propovijed je iznimno važan dio bogoslužja kršćanske vjere. Pa iako se katolička i protestantska vjeroispovijest razlikuju u teološkom smislu, u pristupu Svetom pismu, u bogoslužju, retorički aspekt propovijedi ipak im je zajednički. Čitanje Svetoga pisma i njegovo tumačenje karakteristično je za obje vjeroispovijesti

²⁰ I. DŽINIĆ, *Retorika i homiletika*, 102.

²¹ I. DŽINIĆ, Smjernice za propovjedničku službu, u: J. BLAŽEVIĆ (ur.) *Habere spiritum Domini: zbornik radova trajnog odgoja i izobrazbe u Hrvatskoj provinciji sv. Jeronima franjevaca konventualaca od 2010. do 2013.*, 104–122., ovdje 108.

²² E. ŠEBA, *Sermon listening among the Croatian Baptists: A New Approach Based on Congregational Studies and Rhetoric*, 203.

²³ E. ŠEBA, *Tko to tamo sluša?*, 79.

²⁴ *Isto*.

kršćanske vjere te se obje u tom smislu oslanjaju na svetoga Augustina koji je, kao što ističe Raguz²⁵, smatrao da propovijed treba podučavati slušatelja. A da bi mogao podučavati, propovjednik mora razumjeti tekst. »A to nije moguće ako se propovjednik ozbiljno ne posveti istraživačkom studiju i molitvenom razmatranju Svetoga pisma.« Govoreći o protestantskom propovijedanju, slično piše i Matošević²⁶: »Tako, kadgod se bilo tko od nas susretne sa suvremenim problemima, vrlo brzo će uvidjeti da nije moguće naprosto otvoriti Bibliju s dobrim kazalom pojmova i u njoj pronaći gotov odgovor. Ukoliko se želimo odgovorno ophoditi s pitanjima egzistencije čovjeka i svijeta u kojemu on živi, Bibliju treba uvijek iznova izlagati, tumačiti.« Povezanost retorike i propovijedanja očita je dakle još od svetoga Augustina, a očita je i u katoličkoj i u protestantskoj vjeroispovijesti. Philip Melanchthon luteransku je propovijed prilagodio načelima klasične retorike i pišući o savjetima kako pripremiti propovijed, vrlo često se referirao na upute klasičnih retoričara (prema Burnett²⁷).

Neovisno dakle o razlikama u vjeroispovijestima i bogoslužjenju, propovijed je i u katolicizmu i protestantizmu važna te se retorički aspekti u strukturnom, stilskom i izvedbenom smislu mogu uspoređivati.

2. Ciljevi i hipoteze

Cilj je analize utvrditi postoje li razlike u strukturi i izvedbi propovijedi između propovjednika rimokatoličke i protestantske vjeroispovijesti, odnosno analizom se žele utvrditi eventualne retoričke specifičnosti svakoga propovjednika. Cilj je utvrditi koliko propovjednici drže do retoričke učinkovitosti poštovanjem određenih retoričkih postulata kao što je struktura, koliko pozornosti posvećuju figurativnosti govora, a koliko govornoj izvedbi. Pritom je cilj također utvrditi jesu li razlike između propovjednika uvjetovane razlikama između vjeroispovijesti ili osobnim razlikama svakoga govornika. Propovjednici izabrani za analizu služe kao ilustracija, a ne reprezentativni primjer propovijedi pojedine vjeroispovijesti, pa stoga cilj nije utvrditi retoričke razlike između katoličke i protestantske vjeroispovijesti, već preliminarno utvrditi razlikuju li se propovjednici međusobno, u kojem dijelu retoričke analize i koliko su te razlike specifične za vjeroispovijest, a koliko za same propovjednike. Konačan cilj jest dati jednu preliminarnu sliku retoričkih karakteristika propovijedi dviju vjeroispovijesti.

²⁵ I. RAGUŽ, Sustavno-teološko promišljanje o propovijedi, 508.

²⁶ L. MATOŠEVIĆ, Temeljne postavke protestantskog poimanja zadaće teologa i teologije u odnosu prema zajednici vjernika, u: *Bogoslovska smotra* 80(2010.)4, 1191–1208., ovdje 1193.

²⁷ A. N. BURNETT, How to Preach a Protestant Sermon: A Comparison of Lutheran and Reformed Homiletics and Reformed Homiletics, u: *Theologische Zeitschrift* 63(2007.)2, 109–119., ovdje 110.

Ipak, iz takve analize može se izvući zaključak o tome koliko su propovjednici, zapravo, obrazovani kao javni govornici, a koliko im propovijedi ovise o prirodnoj nadarenosti za javni govor ili nedostatku iste. Pretpostavlja se da će razlike u strukturi i izvedbi propovijedi biti uvjetovane ponajviše pripremljenošću i govorničkom vještinom samoga propovjednika neovisno o vjeroispovijesti. Pod pojmom pripremljenosti podrazumijeva se da je propovijed unaprijed osmišljena strukturom, izborom riječi i primjera te da je memorirana i izvedbeno uvježbana. S obzirom na istraživanje Kišiček²⁸ pretpostavlja se da će rimokatolički svećenici posezati za čitanjem propovijedi što će posljedično utjecati na umanjivanje prirodnosti govorne izvedbe i nedostatak ekspresivnosti. Očekuje se nadalje da će postojati određene razlike u strukturi rimokatoličkih i protestantskih propovijedi jer su rimokatoličke propovijedi dio liturgijskoga bogoslužja koje odlikuje propisanost rituala i specifičan redoslijed, dok su protestantske propovijedi dio slobodnoga bogoslužja koje odlikuje sloboda i kreativnost propovjednika.²⁹

3. Metodologija i korpus

Primjenjivala se deskriptivna retorička analiza koja je obuhvaćala strukturu propovijedi – uvod i zaključak. U uvodu je analizirano ostvarivanje sastavnica poput stvaranja naklonosti i zanimanja za temu, dok se u zaključku pratilo kojom od navedenih učinkovitih metoda propovjednici završavaju propovijed – sažimanje, citat, poziv na djelovanje i slično.

Također, analiza je uključivala i stil govora, odnosno izbor riječi i figurativnost. Govoreći o izboru riječi, zanimalo nas je koliko će propovjednici posezati za razgovornim jezikom, žargonom ili dijalektom, hoće li birati *jednostavan jezik* ili stručne termine. Analiza figurativnosti usmjerena je na utvrđivanje postojanja figurativnoga jezika, najčešće figure i originalnosti u izboru figura (nasuprot možebitnim klišejima ili floskulama).

Posljednji dio analize usmjeren je na govornu izvedbu, korištenje prozodijskim čimbenicima koji pridonose ekspresivnosti govora (tempo, stanke) te korištenje neverbalnim znakovima, posebice gestikulacijom i mimikom, koje su važne za uspostavljanje kontakta s publikom i prirodnost govorne izvedbe u cjelini.

Gračanin³⁰ navodi da je umjeren tempo važno svojstvo lijepa govora, a Kišiček³¹ primjeren tempo opisuje kao neprimjetan, koji ne treba biti ni prebrz ni prespor,

²⁸ G. KIŠIČEK, Retorička analiza svećeničkih propovijedi, 549.

²⁹ J. MILIĆ, *Povijesni pregled liturgije: s posebnim osvrtom na razvoj bogoslužja u protestantskim crkvama i crkvama reformacijske baštine*, Osijek, 2007., 16.

³⁰ Đ. GRAČANIN, *Temelji govornišтва*, Zagreb, 1968, 135.

³¹ G. KIŠIČEK, Retorička analiza svećeničkih propovijedi, 546.

već što sličniji prirodnom, normalnom govoru. Slično ističe i Varošaneć-Škarić³² navodeći da je brzina govora primjerena kada je ne zamjećujemo kao poseban indikator tijekom govora.

Prema Škarić³³, govorna brzina ili govorni tempo izražava se brojem govornih članaka – bilo glasnika, slogova, riječi ili rečenica u jedinici vremena – minuti ili sekundi, a najčešće se izražava brojem slogova u sekundi. Autor nadalje ističe da je važno razlikovati tempo govora i tempo artikulacije, gdje se tempo govora odnosi na brzinu govora sa stankama, dok je tempo artikulacije brzina izgovora, odnosno čistoga govora bez stanki. Navodi da je normalna brzina govora četiri do sedam slogova u sekundi, što će se u analizi propovijedi računati s dvije minute govornoga materijala iz svake izvedbe. S obzirom na mogućnost da neke propovijedi budu u potpunosti čitane, vrijedi spomenuti da prosječni tempo pri normalnom čitanju iznosi 5,2 sloga u sekundi.

O važnosti stanki govori Kišiček³⁴ ističući da se stankama stvara osjećaj napetosti, iščekivanja, ali i da stanke služe kao pomoć da se izgovorena riječ »obavijesno što potpunije primi«. Škarić³⁵ navodi da su stanke »odsječci govornog vremena bez teksta«, čine važno prozodijsko sredstvo te imaju različite uloge i različita značenja.

S obzirom na ulogu, stanke mogu biti: stanke razgraničenja, odnosno delimitativne stanke; stanke isticanja, odnosno kulminativne stanke; leksičke stanke; stanke procesiranja i stanke prekida govora. Stanke razgraničenja podupiru organizaciju iskaza, uklanjaju moguću dvosmislenost te mogu biti sintaktičko-logičke i ritmičke. Stankama isticanja koristi se ispred riječi koja se želi posebno istaknuti te pojačavaju napetost i iščekivanje, a kada se upotrebljavaju nakon naglašene riječi, omogućuju da se informacija bolje primi. Leksičke stanke koriste se umjesto neke riječi i nose njezino značenje. Stanke procesiranja najčešće služe da bi govornik nakon iskaza dao slušačima dodatno vrijeme za obradu informacija, a mogu biti ostvarene i riječima poput: *Shvaćaš?, Pratite?* i slično. Naposljetku stanke prekida govora mogu se odnositi na fiziološke aktivnosti poput kašljanja, kihanja, gutanja, udisanja i slično, kao i na hotimične radnje poput pijenja vode itd., ali i na prelazak u negovornu komunikaciju – pisanje, gestikuliranje i sl. Škarić³⁶ također navodi da stanke služe da se njima isprave i pogreške tempa, primjerice ako je prethodno nešto izgovoreno

³² G. VAROŠANEĆ-ŠKARIĆ, *Fonetska njega glasa i izgovora*, Zagreb, 2010., 101.

³³ I. ŠKARIĆ, Fonetika hrvatskoga književnog jezika, u: R. KATIČIĆ (ur.), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrti za gramatiku*, Zagreb, 1991., 61–378. ovdje 297.

³⁴ G. KIŠIČEK, Retorička analiza svećeničkih propovijedi, 197.

³⁵ I. ŠKARIĆ, Fonetika hrvatskoga književnog jezika, 295.

³⁶ I. ŠKARIĆ, *Temeljni suvremenoga govorništva*, 60.

prebrzo. Nadalje se navodi i da stanke oklijevanja upućuju na to da se promišlja i bira što se govori te time pokazuju da govor nije unaprijed naučen napamet ili da se ne čita. Međutim preduge i prečeste stanke oklijevanja imaju suprotan učinak, odnosno govore o nepripremljenosti govornika.

Analizirana je i neverbalna komunikacija s obzirom na činjenicu da ionako oskudan broj propovjedničkih priručnika ne sadrži neverbalna sredstva kao posebnu kategoriju u komunikaciji, već se izvedba propovijedi svodi samo na njezin verbalni aspekt. Međutim, kako ističe Šeba³⁷, propovjedničkoj sposobnosti pripada i korištenje neverbalnim sredstvima komunikacije, a o važnosti neverbalne komunikacije u propovijedi govori i Blažević³⁸ navodeći da propovjednik slušatelje treba gledati u oči, ne upirati prstima u njih, a gestom se može i treba služiti kako bi privukao zanimanje i zadržao pozornost. Važnost neverbalne komunikacije sažeo je Gračanin³⁹: »Čovjek ne govori samo riječima, on govori i izrazom lica, pogledom očiju, kretnjama, cjelokupnim svojim držanjem.« Škarić⁴⁰ neverbalne znakove definira kao sve znakove koji sudjeluju u govornom činu, a sami nisu govor, te ih stoga još naziva i sugovorni znaci.

Korpus propovijedi za analizu sastoji se od triju propovijedi rimokatoličke i triju propovijedi protestantske vjeroispovijesti, a specifična konfesija protestantske vjeroispovijesti, kao i određeni red rimokatoličke vjeroispovijesti nisu važni za analizu retoričkih karakteristika.

Odabrane propovijedi nalaze se na *YouTubeu*, a pri odabiru propovijedi željelo se obuhvatiti propovijedi iz različitih dijelova Hrvatske, pa su stoga protestantske propovijedi s područja Zagreba, Orahovice i Pule, a rimokatoličke iz Zagreba, Ilače i Labina.

4. Rezultati analize retoričkih karakteristika propovijedi protestantskih propovjednika

Govoreći o strukturi propovijedi, analiza je pokazala da su protestantski propovjednici uglavnom imali i uvod i zaključak te da su u uvodu nastojali stvoriti naklonost slušača korištenjem humorom. Već to je, govoreći o retoričkim karakteristikama,

³⁷ E. ŠEBA, Neke novije komunikacijske teorije i njihova primjena na homiletiku, u: *Diacovensia* 28(2020.)1, 107–127., ovdje 120.

³⁸ J. BLAŽEVIĆ, Dizajner propovijedi, u: ISTI (ur.) *Habere spiritum Domini: zbornik radova trajnog odgoja i izobrazbe u Hrvatskoj provinciji sv. Jeronima franjevac konventualaca od 2010. do 2013.*, 137–154., ovdje 151.

³⁹ Đ. GRAČANIN, *Temelji govorništva*, 136.

⁴⁰ I. ŠKARIĆ, *Temelji suvremenoga govorništva*, 177.

jedna od razlika dviju skupina propovjednika – humor radi stvaranja naklonosti češći je kod protestantskih propovjednika. Primjerice jedna propovijed⁴¹ započinje riječima: *Aleluja, slava Bogu!* koje služe kao znak da propovijed započinje te slušatelji trebaju početi obraćati pozornost. Propovjednik zatim nastavlja šaljivim tonom i uz osmijeh govoreći: *Bože, pomози. Amen, jel' tak'?* *Dvadeset godina propovijedam, svaki put si mislim: »čovječe, sve ću upropastit', sigurno neće bit' dobro, katastrofa... « I svaki put se iznenadim jer je Bog dobar.* Odabirom riječi *Bože, pomози*, koje je izgovorio uz smijeh, nasmijao je i publiku, čime se može reći da je stekao njihovu naklonost, a to je postigao i retoričkom skromnošću u nastavku ističući da je, iako propovijeda već dvadeset godina, i dalje nesiguran.

Drugi analizirani propovjednik⁴² ne započinje pozdravljanjem ili oslovljavanjem publike, već govoreći: *Budući se Antonela tako lijepo pomolila, ja se ne moram onda pomoliti. Samo ću reći amen na njezinu molitvu. Ipak je to molitva iz Dalmacije, znači ima poseban žar u sebi.* Iako takav početak ne sadrži uobičajene elemente uvoda, ipak je tom rečenicom propovjednik uspio nasmijati publiku, a i pohvaliti jednu osobu iz publike koja je prethodno molila. Nadalje, isti propovjednik najavljuje publici da se bliži kraj propovijedi koristeći se izrazima poput: *Da naglasim za kraj, te I za kraj nas želim ohrabriti.* i time ponovno privlači njihovu pozornost. U zaključak prelazi rečenicom: *Zato podvucimo na kraju sve,* nakon čega sažima propovijed ponavljajući glavne ideje. Završava propovijed govoreći: *Zato ne ljubimo svijeta ni onoga što je u svijetu. Zato želim vama i sebi da u nebu budete prepoznati kao šampioni, koji pobjeđuju svijet, ljubeći Oca više od stvari ovoga svijeta. Neka vas Bog blagoslovi. Amen,* čime je ponovio osnovnu ideju svoje propovijedi i publici zaželio lijepe želje te figurativnošću, korištenjem metaforom, postigao efektivniji završetak.

Ono što osim sadržaja toga zaključka treba istaknuti jest i način na koji je on izveden. Propovjednik je posljednju rečenicu, kojom je ponovio svoju središnju misao, izgovorio usporeno, s više stanki te zadržavajući pogled na publici uz osmijeh, što je doprinijelo efektivnijem završetku.

Na sličan način zaključak najavljuje i treći protestantski propovjednik⁴³ govoreći: *I zadnja stvar – budi gorljiv za vrijeme iskušenja i ponižavanja,* čime je postigao zadržavanje pozornosti publike. U zaključak propovijedi ulazi sažimanjem ideje koju je

⁴¹ Evandeoska pentekostna crkva Hosana: Govor o križu, propovijed održana 21. 8. 2016. u Puli. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=tM0VhuQ_80A (16. 7. 2020.).

⁴² Evandeoska pentekostna crkva Betanija: Ne ljubite svijet niti ono što je u svijetu, propovijed održana 5. 1. 2020. u Orahovici. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=PKa1EcN8efM> (17. 7. 2020.).

⁴³ Crkva cjelovitog evanđelja: Gorljiv duhom, propovijed održana 18. 12. 2018. u Zagrebu. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=ulqtCbrhOm4> (19. 7. 2020.).

prethodno iznosio: *Kod gorljivosti je bitno prepoznati i za kraj razlikovati gorljivost našeg duha od uzbuđenja naše duše.*

Analizirajući stil protestantskih propovijedi, može se zaključiti da je za njih karakterističan nešto neformalniji rječnik i razgovorni stil koji se ogleda u primjerice skraćivanju infinitiva: *objasnit', upropastit', bit'* ili redukciji vokala: *stvar'o, bifl'o, rek'o* te korištenju riječima koje pripadaju kolokvijalnom rječniku, primjerice *ćorav*, a sličan je izbor jezika i kod drugoga protestantskoga propovjednika koji govori: *Ljudi moji, nemojte se ljutit' na mene, ali ja ne znam šta ćete, kad Isus dođe, šta ćete vi reć',* zatim govoreći: *Podsjećam vas, jednog dana ćete stat' pred Boga.*

Živost i slikovitost izražavanja postižu korištenjem figurama, primjerice retoričkim pitanjima: *Razmislimo, zašto čovjek želi bit' bogat. Zašto? Vještina ne ljubit' svijeta je ono što ja želim naglasit' ovo jutro. Kako se to radi? Jel to znači da odemo živjet' svi u neki samostan? Jel to znači da nemamo mobitel? Jel mobitel od svijeta? Jel to znači da ne živimo moderno...? Jel to znači to? Bog poznaje ljudske misli i zna da su isprazne, jel tako braćo i sestre? Usporedbama i metaforama: govoreći o ljudima koji glume neku duhovnost, ističući da su oni *poput svijeća, malo daju svjetlost', al' se brzo ugase te: Puni lampu svog duha svakodnevnim druženjem s Bogom kroz Duha i Riječ.* Propovjednici se učestalo koriste i ponavljanjem kao stilskom figurom (*Kad si pun gorljivosti u duhu ti ćeš bit' neprekidan, postojan i trajan. Neprekidan, postojan i trajan.*), figurativnim analogijama (*Ne pobjeđujemo u zadnjoj minuti namještenim penalom, nego pobjeđujemo 6 : 0, 7 : 0, zabijemo đavolu golova da se ne može više vratit' u igru.*), antonomazijama (*Stjepan – pobjednik svijeta, Bog – onaj koji stoluje na nebesima*) ...*

Posljednji dio analize uključivao je govornu izvedbu, odnosno prozodijske osobine kao što su tempo i stanke te korištenje neverbalnom komunikacijom.

Tempo govora protestantskih propovjednika bio je umjeren, a kao i u prirodnom govoru tempo je varirao ovisno o sadržaju. Primjerice, kad se nešto željelo posebno naglasiti, tempo je bio nešto sporiji, odnosno uključene su i stanke. Radi posebno-g naglašavanja onoga što slijedi, korištene su stanke isticanja, poput stanke prije parafraziranja unutar rečenice: (...)*nego da ga otpusti da zna || 'Ovo je ljubav, | sine moj, | prema tebi. || Puštam te.'* gdje je stanaka iskorištena kako bi se odvojio i naglasio dio koji se odnosi na parafrazu. Slično je i kod drugoga propovjednika koji je upotrebljavao nekoliko stanki isticanja nakon veznika radi naglašavanja onoga što slijedi, primjerice: *Dakle || apostoli trebaju ljudima prenijeti najuzvišenije moguće znanje, te stanke isticanja iza riječi radi veće obavijesnosti naglašene riječi: Da bi se onda || ti isti ljudi || tome divili,* gdje je želio posebno naglasiti *isti ljudi*. Koristio se i stankama procesiranja u kojima traži potvrdu publike govoreći *Amen?* ili *Jel vam to ima smisla?*

Treći analizirani propovjednik imao je najbrži tempo od svih šest analiziranih propovijedi (5,58 slogova u sekundi). Iako se normalnom brzinom govora smatra raspon od 4 do 7 slogova u sekundi, taj tempo propovijedi ponekad se činio prebrz. Ono što je doprinijelo percepciji toga tempa kao prebrzoga jest propovjednikova brzopletost, o čemu je pisao i Škarić⁴⁴ navodeći da brz tempo, među ostalim, označava govornika i kao brzopletoga. Propovjednik ponekad nije dovoljno artikulirao riječi u rečenici, odnosno zbog brzine su zvučale kao da su polovično izgovorene, primjerice: *Kako nije bitno kršt... Duhom Svetim?, zatim Pa i ti si slob... svi imamo pravo. te To sam počeo njoj gov...*

Gestikulacija je vrlo često bila primjerena, odnosno prirodno je pratila govor. Primjerice u nabranjanju tijekom čitanja stiha iz Biblije: *Siguran sam da nas neće ni smrti, ni život, ni anđeli, ni poglavarstva, ni sadašnjost, ni budućnost, ni sile, ni visina, ni dubina, ni bilo koje drugo stvorenje moći rastaviti od ljubavi Božje*, gestikulira se rukama lijevo, desno, što potpomaže nabranjanju, a posebno isticanju suprotnosti pri nabranjanju.

Općenito, svim propovjednicima gesta prirodno prati govor, pokazuje se rukama za *malo* i *veliko*, podiže ruke kada govori o *uzdizanju*, gestikulira prema sebi kada se opisuje nešto povezano sa sobom itd. Ni jedan protestantski propovjednik svoju propovijed nije čitao, pa posljedično gesta i mimika prirodno prate govor. Primjerice jedan propovjednik podiže obrve pri naglašavanju određenih dijelova propovijedi, ilustrira užasnutost uhvativši se za glavu, govoreći: *Moja domovina je na nebesima*, dok govori *moja* pokazuje prema sebi, a dok govori *na nebesima* pokazuje prema gore, govoreći o glazbenicima: *Na primjer da naši glazbenici žele bježat' od svijeta, Bog im je dao dar i talent da proslave Njega*, pokazuje pokraj sebe na mjesto gdje se nalaze instrumenti, odnosno gdje su se prije propovijedi vjerojatno nalazili članovi slavljenja.

U propovijedi je važno da propovjednik gleda publiku kako bi ostvario kontakt, kako bi mogao primijetiti njihovu (ne)zainteresiranost i primjereno reagirati. Analizirani su propovjednici pogledom usmjereni prema publici, u različitim smjerovima, pokušavajući obuhvatiti sve.

5. Rezultati analize retoričkih karakteristika propovijedi katoličkih propovjednika

Katolički propovjednici također su posvećivali pozornost uvodu i zaključku svojih propovijedi, ali su se u nešto manjoj mjeri koristili humorom. Samo se jedan rimo-

⁴⁴ I. ŠKARIĆ, *Temeljci suvremenoga govorništva*, 61.

katolički svećenik⁴⁵ koristio duhovitom figurativnom analogijom: *Crkva kao dobra mama pred svoju djecu uvijek stavi nešto fino jesti pa tako i Crkva pred nas stavlja Božju riječ koja je jako fina*, koju bismo mogli smatrati modelom humora u funkciji pridobivanja pozornosti. Uglavnom je prisutan i klasični početak mise: *U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Milost Gospodina našega Isusa Krista, ljubav Boga Oca i zajedništvo Svetoga Duha sa svima vama. ili Draga braćo i sestre, ja vas sve srdačno pozdravljam u ime Isusa Krista. Na poseban način one koji evo danas ne mogu biti prisutni na svetoj misi, te će pratiti svetu misu putem televizijskoga prijenosa. I evo kako bismo mogli dostojno slaviti ova sveta otajstva, priznajmo naše grijeh e i tražimo od našega dobrog Oca oprost enje.*

Ono što se također uočava kao čest retorički element u uvodnom dijelu mise jest poziv vjernicima: *Izdignimo se, na početku ovog misnog slavlja, iz vlastite grešnosti i ponovno se osnažimo u svojoj vjeri te iskrenim kajanjem započnimo ovo euharistijsko slavlje.*

Retorička funkcija zaključka jest da se publiku podsjeti na izrečeno, ali i da ju se potakne na djelovanje ili na razmišljanje, što propovjednici⁴⁶ često čine: *Draga braćo i sestre, evo neka nas, doista, ono što nas Duh Božji sada potiče, neka nam se doista i dogodi i ostvari. Ne ka i ovo bude, ne samo slavljenje onog što se z b ilo, nego neka bude novi događaj Duha svetoga danas, večeras, u vama, ovdje.* Propovjednik nakon toga poziva u nastavak bogoslužja govoreći: *Ispovjedimo svoju vjeru u Gospodina.*

Jedan od rimokatoličkih svećenika⁴⁷ u zaključku se koristi retoričkim pitanjima, kojima poziva publiku na razmišljanje, što je dobro retoričko sredstvo za završetak propovijedi. Samom završetku doprinijela je izvedba posljednje rečenice kada je propovjednik usporio i posebno naglašavao posljednje riječi, ostavljajući pomalo dramatičan dojam, ali postizujući efektivnost, što je najbolji završetak među analiziranim katoličkim propovijedima. Ipak, jedan od analiziranih propovjednika⁴⁸ završava pomalo nezgrapno te se za završetak njegove propovijedi ne može reći da je pamtljiv ili efektan. Propovijed završava ponovnim oslovljavanjem publike i govoreći da se nada da su dotaknuti te ih poziva u nastavak bogoslužja – isповijed vjere *Evo braćo i sestre, ja se nadam da, evo, da vam je Duh Sveti u srcu potvrđivao ovu riječ.*

⁴⁵ Župa rođenja BDM, propovijed održana na misi 27. 1. 2019. u Labinu. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=l_Gk9gGWTG4 (17. 7. 2020.).

⁴⁶ Marijansko svetište u Remetama: Misa duhovskog bdijenja, propovijed održana 8. 6. 2019. u Zagrebu. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=hOzrQU5Qxxs> (17. 7. 2020.).

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Župa rođenja BDM, propovijed održana na misi 27. 1. 2019. u Labinu. Dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=l_Gk9gGWTG4 (17. 7. 2020.).

Evo da ako Duh Sveti ne surađuje, evo, ništa se ne događa. Tako da mi se uvijek oslanjamo na Duha Svetoga. Evo braćo sada, oslonjeni na ovu riječ, ispovjediti ćemo našu vjeru.

Iako je taj zaključak sadržavao poziv i ohrabrenje, što su poželjne sastavnice zaključka, propovjednik je trebao bolje pripremiti završetak propovijedi jer je sadržajem, ali i izvedbom toga dijela ostavio dojam nepripremljenosti. Katolički su se svećenici u svojim propovijedima koristili figurativnošću kako bi slikovitošću privukli, ali i zadržali pozornost slušača te kako bi njihove riječi publici što duže ostale u pamćenju. Koristili su se slikovitim primjerima, retoričkim pitanjima, metaforama, citatima i slično. Iako su rimokatoličke propovijedi, općenito, ozbiljnijega i službenijega tona u usporedbi s protestantskim propovijedima, u jednoj od analiziranih propovijedi, propovjednik⁴⁹ se našao da je Isus čak iscijelio i Petrovu punicu te je, navodeći primjer Petrove ljubavi za Isusa, upotrijebio riječ *birtija*: *U svakoj birtiji, na svakoj jutarnjoj kavi, na svakom druženju, na poslu, na ulici, u uredu, stranci, gdje god se našao, kleo se Petar i bio siguran: »Onog Isusa ja nikad izdati neću. On je moj život!«* U tom primjeru biblijsku pouku približio je slušateljima navodeći svakodnevnne situacije s kojima bi se mogli lakše poistovjetiti.

Retorička pitanja i metafore najčešće su figure u katoličkim propovijedima. Primjerice: *Gdje je utemeljen tvoj život? Na prolaznim stvarima, tražeći ne znam što, ili u Bogu?* Zatim: (...) *»duh koji šalje biti blagovjesnik siromasima.«* *Evo, 'ko su siromasi? te: I što znači život? i I naš narod, kada stavimo ruku na srce, zahvatile su mnoge bolesti modernoga vremena.*

Prozodijski elementi, odnosno tempo i stanke slični su kao u propovijedima protestantskih svećenika. Iako se u jednoj analiziranoj propovijedi taj tempo doima sporijim zbog povremenoga razdvajanja riječi na slogove, primjerice *za-kon, na-rod, sje-di-njen, do-mo-lju-blja, čo-vje-ka* itd., što na primjeru rečenice izgleda ovako: *Ja sam ban-kro-ti-ra-o i meni treba novi temelj eg-zi-sten-ci-je.* Takve stanke, koje presijecaju sintaktičko-logičku cjelinu, nisu prirodne, pa stoga ni propovijed ne zvuči prirodno, već previše dramatično. U jednoj analiziranoj propovijedi propovjednik⁵⁰ je čitao propovijed koja zbog takozvanih čitačkih *intonacija* i nedostatka stanki isticanja nije djelovala prirodno. Vrlo često rečenice nisu završavale silaznom intonacijom, već uzlaznom, što je prijelaze između rečenica, odnosno sintaktičko-logičkih cjelina činilo nejasnima. Točnije, ponekad nije jasno pripada li nešto prethodnoj rečenici ili je riječ o sadržaju nove rečenice. Zbog takvoga načina čitanja i sam završetak propovijedi zvučao je kao da nije završetak. Posljednja rečenica imala je uzlaznu

⁴⁹ Marijansko svetište u Remetama: Misa duhovskog bdijenja, propovijed održana 8. 6. 2019. u Zagrebu. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=hOzrQUSQxxs> (17. 7. 2020.).

⁵⁰ Župna crkva svetog Jakova, propovijed održana na misi 17. 11. 2019. u Ilači. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=DleytUox6Mc> (17. 7. 2020.).

intonaciju, što je ostavljalo dojam nezavršenosti, pa je nakon takve intonacije bilo neobično čuti *amen* – signal da je propovijed završila.

Analizom neverbalne komunikacije potvrđena je razlika između govorenja i čitanja, odnosno, kada se propovijed ne čita, gesta i mimika primjerenije su, to jest prirodno prate govor. Tada se koristi rukama pri nabranjanju, gestikulira se dok se govori o *otvaranju*, pokazuje prema sebi dok se govori o sebi te gesta prati i logičko naglašavanje – podizanje ruke pri naglašavanju *on, njemu* itd. Mimika također najčešće prati govor – kada je nešto šaljivo, popraćeno je osmijehom, a ozbiljniji ton glasa prati i ozbiljan izraz lica.

Kod propovjednika koji svoju propovijed čita nije neobično što su pogled prema publici te gesta i mimika gotovo nepostojeći. Za vrijeme čitanja uvoda ruke je držao u položaju zvonika, a pri uvodnom pozdravu: *Milost Gospodina našega Isusa Krista, ljubav Boga Oca i zajedništvo Svetoga Duha sa svima vama*, raširio ih je prema publici. Tijekom propovijedi ruke je držao na propovjedaonici.

Pogled prema publici minimalan je, odnosno pogleda prema njima tek povremeno, najčešće čitajući posljednje dvije-tri riječi iz teksta. Pogled propovjednika vrlo je kratak, u jednom smjeru te s neutralnim izrazom lica. Facijalna ekspresija mijenja se tek kada tekst želi pročitati dramatičnije, primjerice u rečenici: *Tada zračimo, tada sjajimo*, pri čemu podiže obrve i blago kima glavom. Međutim cjelokupna neverbalna komunikacija ograničena je i *siromašna* jer čitanje osiromašuje govor, ograničava ekspresivnost i prirodnost koja je karakteristična za govor.

Zaključak

U ovome radu analizirale su se i uspoređivale izabrane propovijedi katoličke i protestantske vjeroispovijesti te su se utvrdile retoričke specifičnosti analiziranih propovjednika. Imajući na umu da izabrane propovijedi nisu reprezentativne niti je dovoljno velik uzorak za analizu da bi se donosili općeniti zaključci o retoričkim osobinama propovijedi dviju vjeroispovijesti, ipak su određeni rezultati analize dobri preliminarni pokazatelji da retorička učinkovitost propovijedi uvelike ovisi o samome propovjedniku.

Ipak, pokazalo se da postoje određene razlike u strukturi propovijedi, ponajviše u oslovljavanju. Rimokatolički svećenici publici su se obraćali isključivo s *braćo i sestre* u inačicama poput: *Draga braćo i sestre* i *Predraga braćo i sestre*, a takvim oslovljavanjem započele su sve tri analizirane rimokatoličke propovijedi. S druge strane nijedna protestantska propovijed nije započela oslovljavanjem, koje osim što može biti način zadobivanja naklonosti publike, služi i za zadobivanje pozornosti na samom početku propovijedi. Protestantski propovjednici na početku propovijedi pri-

vlačili su pozornost šalom, retoričkom skromnošću ili pohvalom publike. Koristili su se uglavnom humorom kao retoričkim sredstvom za stvaranje simpatija publike i opuštenije atmosfere, dok je kod rimokatoličkih svećenika to bilo iznimno rijetko. To, naravno, može biti rezultat osobnosti samoga propovjednika, međutim čini se kao znakovita razlika u izboru retoričkih sredstava za postizanje učinkovitosti.

Govoreći o strukturi propovijedi, svima je zajedničko da nisu mnogo pozornosti posvećivali završetku koji bi, da bi govornik duže ostao u pamćenju svojih slušatelja, trebao biti efektan, pamtljiv, figurativan.

Uspoređujući govornu izvedbu, pokazalo se da su razlike među propovjednicima temeljene na razlikama pojedinih govornika, a ne samih vjeroispovijesti. Od šest analiziranih propovijedi samo je jedan govornik čitao propovijed, pa je očekivano njegova izvedba bila najmanje ekspresivna i prirodna. Ipak, protestantski propovjednici odavali su dojam veće spontanosti i prirodnosti u izvedbi, ali razlog tomu možemo protumačiti i relativno manjom i dobro poznatom skupinom ljudi pred kojima su govorili. U analiziranim protestantskim propovijedima bilo je očito da se članovi međusobno poznaju, uključujući i pastora, odnosno propovjednika. Primjerice u svim trima protestantskim propovijedima propovjednik je ili u šalama spominjao imena drugih članova zajednice ili pričao priče i navodio primjere koji su uključivali neke od prisutnih članova. Iz toga je logično i što su protestantski propovjednici u svakoj analiziranoj propovijedi dijelili detalje iz vlastitoga života i spominjali članove svoje obitelji. Stoga ne čudi što su sve tri protestantske propovijedi izvedene na način kao da pripadaju razgovornom stilu. To je vidljivo i u izboru riječi i u neverbalnoj komunikaciji. U protestantskim propovijedima bilo je mnogo više kraćenja infinitiva i redukcija samoglasnika, publiku su oslovljavali s *ti*, koristili su se kolokvijalnim izrazima itd. Protestantski propovjednici koristili su se više retoričkim i pravim pitanjima, kao i leksičkim stankama u kojima su očekivali uključivanje publike da dovrše stih, dok rimokatoličke propovijedi nisu imale nijednu stanku s tom svrhom. Iako su i rimokatoličke propovijedi ponekad sadržavale retorička pitanja, to je bilo mnogo rjeđe, a propovijed je bila mnogo jednosmjernija, odnosno propovjednik nije zaista komunicirao s publikom. S druge strane protestantski propovjednici pokazivali su da prate povratnu informaciju publike i shodno tomu reagiraju. Primjerice, prateći njihove reakcije, protestantski propovjednici primijetili bi da je publika *uspavana*, pa bi to i komentirali te pokušali nešto promijeniti – nasmejati ih, učiniti izvedbu dinamičnijom, uključiti ih i slično. Također, učestalo su postavljali pitanja kojima traže potvrdu publike, poput: *Jel me kužite? Jel vam to logično? Razumijete? Jesmo zajedno?* itd. Međutim rimokatoličke propovijedi sadržavale su više stilskih figura, pogotovo biblijskih metafora i prenesenoga značenja općenito. Rezultati analize pokazali su da je govor rimokatoličkih propovjednika figurativniji, što možemo povezati s tim što su se protestantski

propovjednici, govoreći ljudima koje osobno poznaju, više koristili razgovornim stilom standardnoga jezika.

Iako se na temelju analiziranih propovjednika, koji su poslužili više kao ilustracije negoli reprezentativni primjeri vjeroispovijesti, ne mogu izvesti jednoznačni, generalni zaključci, ipak, analiza može poslužiti kao smjernica i preliminarna retorička slika propovjednika dviju vjeroispovijesti.

U ovoj analizi pokazalo se da postoje retoričke značajke specifične za propovijedi jedne, odnosno druge vjeroispovijesti, ali su one manje značajne iz perspektive retoričke učinkovitosti. Vjerujemo da retorička efektnost propovijedi najvećim dijelom proizlazi iz samoga propovjednika, njegove govorničke vještine, govorne izvedbe i stila koji mu pomaže da privuče i zadrži pozornost vjernika. Upravo to na propovjednika stavlja veliku odgovornost jer se i u knjizi Mudrih izreka napominje da jezik ima moć života i smrti, a u Poslanici Kološanima apostol Pavao ističe da što god činili, bilo riječju ili djelima, treba činiti u ime Gospodina Isusa te da se sve treba činiti kao da se radi Njemu, a ne ljudima. Stoga i samoj pripremi propovijedi možda nije loše pristupiti kao da nam i Isus sjedi u publici. Ipak je On taj zbog kojega se propovjednički poziv i slijedi.

COMPARISON OF RHETORICAL CHARACTERISTICS BETWEEN ROMAN-CATHOLIC AND PROTESTANT SERMONS

Gabrijela KIŠIČEK* – Natalija ŽANPERA**

Summary: *Rhetorical skills are important for preachers because the word of God is spread by speech. From the beginning of Christianity and Saint Augustine, it has been emphasized that eloquence can help preachers reach the faithful. The paper analyses and compares sermons of the two largest Christian faiths: Roman-Catholic and Protestant, to determine whether there are significant rhetorical differences between their preachers. Descriptive rhetorical analysis of sermons was conducted, which included the structure, style (choice of words and figures), and speech delivery (use of nonverbal and prosodic signs during sermons). The analysis showed that there are certain rhetorical differences between preachers, but they are conditioned more by the rhetorical skills of an individual preacher than religious affiliation.*

Keywords: *figurativeness, speech delivery, nonverbal communication, sermon, rhetoric, rhetoric structure.*

---

* Asst. Prof. Gabrijela Kišiček, Ph.D., Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Croatia, gkisicek@ffzg.hr

** Natalija Žanpera, M.Ed.A.O., M.L., Dublin, Ireland, nzanpera@gmail.com